

Werkbijdragen, opdrachten en presentaties van beeldend kunstenaars

Cijfers uit BK-Data, 2001-2016

© HTH Research, Tilburg
Henk Vinken, Pyrrhula Research Consultants
Hans Mariën, IVA-data

1 Inleiding

In 'Beeldend kunstenaars in Nederland, cijfers over werk en inkomen', onderdeel van het BKNL-rapport 'Een collectieve selfie' (2016), wordt een overzicht gegeven van de beschikbare onderzoeksgegevens over profiel, werkzaamheden en verdiensten van beeldend kunstenaars in Nederland.¹ De centrale conclusie is dat we meer niet weten over beeldend kunstenaars dan wel. Veel van de genoemde witte vlekken zijn alleen met het inrichten van nieuw onderzoek te beantwoorden. De basis van elk onderzoek onder beeldend kunstenaars is een gedegen en actueel bestand met beeldend kunstenaars waaraan, eventueel via een steekproef, nieuwe vragen gesteld kunnen worden. Er is een dergelijk bestand, alleen is het niet erg actueel meer. Het gaat om het bestand BK-Data, een bestand met namen van kunstenaars die voor subsidies, aankopen en opdrachten vanuit rijksinstrumenten van cultuurbeleid in aanmerking zijn gekomen. BK-Data is in de jaren negentig van de vorige eeuw aangelegd door IVA Beleidsonderzoek en Advies, een instituut waaraan beide auteurs van dit verslag hebben gewerkt. In het navolgende leggen we uit wat BK-Data is, met welke onderdelen we het bestand hebben ververst, wat de aantallen kunstenaars zijn die bij de diverse instrumenten betrokken zijn en wat hun verdiensten hieruit zijn. We doen dat voor vier Kunstenplanperioden tussen 2001 en 2016. De gegevens die we hier presenteren zullen ten dele ook gebruikt worden voor het updaten van de 'collectieve selfie' na de zomer van 2017.

Bij het lezen van deze rapportage moet in acht worden genomen dat de inkomsten van kunstenaars niet alleen bestaan uit bijdragen van de cultuurfondsen en/of andere overheidsorganisaties. Ook zijn de inkomsten van (beeldend) kunstenaars niet altijd afkomstig uit artistiek of kunstgerelateerd werk. In het kunstenaarsdeel van de 'collectieve selfie' uit 2016 (zie noot 1) wordt beschreven dat de inkomsten vaak slechts ten dele verdiend wordt met werk als beeldend kunstenaar. Volgens een onderzoek onder zo'n 220 alumni van Nederlandse en Vlaamse beeldende-kunstopleidingen heeft 63% nooit een kunstenaarssubsidie gehad en is 23% van hun inkomen afkomstig uit artistieke werkzaamheden.² Er is representatief onderzoek dat het totale bruto jaarinkomen (persoonlijk en op huishoudensniveau) in kaart brengt³, maar er is geen representatief zicht op de verdeling van dat inkomen naar soort bron (uit artistiek werk en uit al dan niet-kunstgerelateerd werk) of soort bestanddeel (uit verkopen, uitleningen, rechten, etc.). Recentelijk hebben onderzoekers en opdrachtgevers zich gebogen over hoe onder kunstenaars vergelijkend inkomensonderzoek kan worden gedaan.⁴

2 BK-Data

BK-Data is het bestand met namen van kunstenaars die vanaf 1947 met vooral de rijksoverheid als subsidiënt, koper of opdrachtgever op het terrein van de beeldende kunst in aanraking zijn gekomen, vanaf de start van de BKR tot en met de laatste jaren met de instrumenten van het

¹ Vinken, H. (2016). Beeldend kunstenaars in Nederland. Cijfers over werk en inkomen. In BKNL, *Een collectieve selfie: Beter zicht op Beeldende Kunst* (p. 14-44). Amsterdam: BKNL.

² Zie noot 1: Vinken (2016): pagina 36. Zie ook Winkel, C. van, P. Gielen & K. Zwaan (2012). *De hybride kunstenaar*. Breda: AKV|St.Joost. Zie tabellen 3.20 en 3.17, pagina 92.

³ Zie CBS (2014). *Monitor kunstenaars en afgestudeerden aan creatieve opleidingen*. Den Haag/Heerlen: CBS. Deze monitor wordt nog in 2017 geactualiseerd. Ook dan is er nog geen zicht op inkomensbronnen en -bestanddelen.

⁴ Zie Vinken, H. (2017). *Inkomstenonderzoek onder kunstenaars. Een handreiking*. Tilburg: HTH-Research.

Mondriaan Fonds. Het bestand loopt nu tot en met 2007.⁵ Hier doen we verslag van een update waarin we BK-Data geactualiseerd hebben met cijfers tot en met 2016. We bereiken zo twee belangrijke mijlpalen. In de eerste plaats levert de actualisatie zicht op het bereik en gebruik van landelijke instrumenten van cultuurbeleid en bijdrage die deze leveren aan de verdiensten en erkenning van beeldend kunstenaars. We kunnen deze keer geen aankopen meenemen en er is een extra inzet gepleegd om ook zicht te krijgen op het aantal presentaties van beeldend kunstenaars. Ten tweede levert het een actueel beeldend-kunstenaarsbestand op dat uniek is in Nederland en dat kan gelden als basis voor verder kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Voor we cijfers laten zien, willen we aangeven hoe we te werk zijn gegaan en wat we precies hebben geactualiseerd en aangevuld.

Van het Mondriaan Fonds en van het Rijksvastgoedbedrijf hebben we lijsten gekregen met gegevens van kunstenaars die in elk jaar tussen 2007 en 2016 met hun instrumenten in aanraking zijn gekomen. Daarnaast hebben we zelf gegevens verzameld over presentaties – in breedste zin des woords – die beeldend kunstenaars in 2016 bij een groot aantal galleries, presentatie-instellingen en kunstmusea hebben gehad – zie hieronder bij presentaties voor meer informatie. Alle gegevens hebben we gekoppeld aan het al bestaande BK-Databestand.

Kern van de koppelexercitie is het systematisch op naam, geboortejaar, adres, etc. vergelijken van nieuwe en oude informatie om vast te stellen of een kunstenaar al in het bestand bestaat of nieuw is en dus aan een bestaande naam moest worden gekoppeld of als nieuwe naam moest worden toegevoegd. Dat gebeurde in verschillende stadia startend bij kunstenaars met veel informatie (grotere kans op correcte koppeling) en eindigend bij kunstenaars waarvan we weinig informatie hebben (kleine kans op correcte koppeling). De biografische informatie over kunstenaars bij de presentaties was vaak summier en daarom hebben we een bredere lijst met namen van het Mondriaan Fonds gehad om de identificatie succesvoller te laten verlopen. Bij twijfelgevallen (veelal als er weinig informatie beschikbaar was) en bij veelvoorkomende namen – De Vries, Janssen, Jansen, etc. – is nog eens handmatig nagegaan of de koppelingen correct waren. Hierna is een bestand afgesplitst voor de jaren 2001-2016 waarin op het niveau van instrumenten bekend is welke kunstenaar hier in enig jaar al dan niet voor in aanmerking is gekomen. In de analysefase zijn de gegevens zo geaggregeerd dat op het niveau van de (unieke) individuele kunstenaar uitspraken kunnen worden gedaan.

De beperking van de actualisatie van BK-Data is dat het sterk leunt op gegevens van twee grote landelijke instanties. Het Mondriaan Fonds is weliswaar een grote speler bij de uitvoering van het beeldende-kunstbeleid, maar niet de enige. Er zijn ook tal van organisaties en fondsen die op provinciaal en lokaal niveau via werkbijdragen, aankopen en opdrachten aan dit beleid bijdragen en die nu buiten beeld blijven. Het zou in de toekomst moeten worden gezien hoe we gegevens van de partijen of tenminste enkele grote hieronder (bijvoorbeeld het Amsterdam Fonds voor de Kunsten of Stroom Den Haag) in de actualisaties van beeldende-kunstgegevens betrekken.

3 Werkbijdragen, opdrachten en presentaties

Werkbijdragen

Voor het jaar 2007 bestonden werkbijdragen uit Individuele subsidies, Startstipendia en Werkbeurzen van het Fonds Beeldende Kunst, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB). In BK-Data

⁵ Het laatste rapport is van de hand van T. Ijdens en H. Mariën (2009). *Statistiek van landelijke subsidieregelingen voor beeldende kunst 2003-2007. Subsidies voor kunstenaars, gesubsidieerde aankopen en gesubsidieerde opdrachten*. Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies. Het databestand zelf is op initiatief van Pyrrhula Research Consultants in samenwerking met IVA-data begin 2015 als 'BK-Data' gearchiveerd en voor onderzoek beschikbaar gesteld bij DANS, Data Archiving and Networked Services, een instituut van de KNAW.

is het aantal soorten werkbijdragen tot en met 2007 dan ook beperkt. Vandaag de dag voert het Mondriaan Fonds uiteenlopende soorten werkbijdragen uit. Wij hebben die soorten meegenomen waarvan we ook op individueel niveau gegevens hebben, ofwel waar namen van beeldend kunstenaars bij horen. Zie de bijlage voor de soorten instrumenten die we wel en die we niet hebben kunnen meenemen. De soorten werkbijdragen met redelijke aantallen kunstenaars zijn de Atelierbijdragen (ook de gast- en buitenlandateliers), het Basisstipendium, bijdrage Praktijkverdieping, het Startstipendium, Stimuleringsubsidies, en de Werkbijdragen Bewezen Talent en Jong Talent. We weten of iemand een aanvraag voor een werkbijdrage heeft gedaan en of dat succes had (honorering of afwijzing) en als dat succes had wel bedrag aan inkomsten uit de werkbijdrage daar bij hoort.

Opdrachten

Tot en met 2007 waren er diverse opdrachtregelingen in werking: de opdrachtregeling van het SKOR, Stichting Kunst in de Openbare Ruime – voortgekomen uit het Praktijkbureau Beeldende Kunstopdrachten (PBK), beide onderdeel van de Mondriaan Stichting (later met het Fonds BVB opgegaan in het Mondriaan Fonds) –, de opdrachten in het kader van het Verruimd Opdrachtenbeleid (VO) – ook lopend via de Mondriaan Stichting – en de percentageregeling van de Rijksgebouwendienst (RGD). De laatste regeling bestaat ook nu nog en wordt nu door het Rijksvastgoedbedrijf uitgevoerd. Het SKOR is in 2012 opgeheven. Het Mondriaan Fonds voert in de periode 2008-2016 de volgende opdrachtregelingen uit waarvan we gegevens hebben op het niveau van individuele beeldende kunstenaars (niet op instellingsniveau): Bijdrage presentaties buitenland, Bijzondere projecten buitenland (DCMA), Intendant documentaire fotografie, Kunstenaars en school, Nieuwsgierigheidbeleid Brazilië, Ontwerpen voor televisie, Poëzie op het scherm.⁶ Na 2008 zijn er naast opdrachtregelingen gericht op kunstenaars en hun werk in opdracht dus meer regelingen ontstaan gericht op het stimuleren en ondersteunen van de samenwerking tussen kunstenaar en opdrachtgever en op het opdrachtgeverschap. We nemen de genoemde regelingen mee, samen met nieuwe data over de percentageregeling 2007-2016 die het Rijksvastgoedbedrijf beschikbaar heeft gesteld.

Geen aankopen

In de jaren tot en met 2007 werden ook aankopen van werk van kunstenaars meegenomen. Dat konden aankopen door de rijksoverheid zijn (Rijksaankopen, vanaf 1984, gestopt in 1992), door musea (Museumaankopen) of door particulieren. In het laatste geval ging het om aankopen uit galeries die deelnamen aan wat eens de Rentesubsidieregeling heette, toen de Kunstkoopregeling en nu de Kunstkoop. In BK-Data zitten gegevens over aankopen tot en met 2007. Deze aankoopgegevens worden nu niet meegenomen. Deels ligt dat aan hoe deze gegevens tegenwoordig worden geadmistreerd – bij museumaankopen met name op het niveau van instellingen en dus niet meer op het niveau van kunstenaars. Dat zou betekenen dat we nu alleen terug kunnen vallen op de particuliere aankopen via de KunstKoop.⁷ Deze aankopen hebben betrekking op een beperkt deel van de markt. Het meenemen van deze gegevens geeft geen evenwichtig beeld van de verkopen van werken van beeldende kunst en dus ook niet van de inkomsten uit verkopen van werk van beeldend kunstenaars. Ook stellen we vast dat de aankopen via de KunstKoop door de jaren

⁶ Er zijn diverse opdrachtregelingen waarvan we alleen of voornamelijk data op het niveau van de betrokken organisaties hebben, zoals de Bijdrage opdrachtgeverschap, Bijdrage collectieprogramma's, Bijdrage kunstbeurzen, Werkbijdrage bewezen talent plus opdrachtgever en Werkbijdrage jong talent plus opdrachtgever.

⁷ Voor toekomstige updates kunnen we wel op meer gegevens terugvallen. Het Mondriaan Fonds maakt een slag met de registraties in de collectieprogramma's en werkt de aankopen door musea van de afgelopen jaren in de loop van het najaar van 2017 bij.

heen sterk afnemen, c.q. dat ook het belang van de KunstKoop voor de verkoopmarkt waarschijnlijk is gedaald.⁸

Presentaties

Bij wijze van experiment zijn voor het jaar 2016 namen van kunstenaars verzameld die een presentatie hadden in galleries (aangesloten bij de Nederlandse Galerie Associatie, de NGA), presentatie-instellingen (aangesloten bij De Zaak NU, DZN) en bij musea aangesloten bij de Museumvereniging die het Mondriaan Fonds en het platform BKNL tot de kunstmusea rekenen. In bijlage 2 staan de namen van alle instellingen. De data zijn verzameld door op de websites van de instellingen te bezoeken. In bijna alle gevallen was de naam van de presenterende kunstenaars makkelijk te achterhalen.

We gebruiken een brede definitie van het begrip presentatie. Een presentatie kan het exposeren van (een) werk(en) van beeldende kunst zijn, maar ook het verzorgen van een boekpresentatie of een workshop, of het geven van een performance of een andersoortig optreden.

Niet meegenomen zijn muzikanten die tijdens een opening optraden. Presentaties die namens een instelling buiten die instelling zijn gedaan (b.v. kunstenaars die namens galerie X met werk aanwezig zijn op beurs Y) telden wel mee. Niet meegenomen zijn kunstenaars van wie niet duidelijk is of zij alleen namens een instelling uit de lijst leden van NGA en/of DZN op een beurs zijn of namens een andere instelling. Ook niet meegenomen zijn namen op een lijst presenterende kunstenaars die onvolledig is (b.v. eindigend met 'and more...'). Ook kunstenaars die deelnemen aan DZN-residencies, -festivals en -manifestaties vallen buiten het bereik van de exercitie. Bij de kunstmusea zijn alleen de namen meegenomen van kunstenaars die in 2016 een tijdelijke expositie hadden (dus niet de kunstenaars uit de vaste collectie). Tot slot, bij kunstenaarscollectieven zijn alleen de namen van het collectief en niet van de leden genoteerd (het is ook niet altijd bekend welke leden van een collectief exact deelnemen aan een presentatie).

Voor zover bekend werden zo volledig mogelijk de naam, geboortejaar, geboorteplaats, woonplaats van de kunstenaar in een bestand ingevoerd naast de start- en einddatum van de presentaties en een aantekening of het om solo- of groepspresentaties ging. Er zijn maar liefst 8.277 presenterende kunstenaars geteld bij alle instellingen. Als we de dubbellingen eruit halen (kunstenaars die dus bij meerdere instellingen presentaties hebben) komen we op 5.960 verschillende (niet alleen Nederlandse) kunstenaars die zich in 2016 in (een belangrijk deel van de) Nederlandse galleries, presentatie-instellingen en kunstmusea hebben laten zien.

Uit het experiment moest blijken of het gemakkelijk mogelijk is om de namen van presenterende kunstenaars te verzamelen. Ook moest blijken of de gegevens volledig genoeg waren om deze succesvol te koppelen aan bestaande en nieuwe BK-Datagegevens over werkbijdragen en opdrachten (en of bijvoorbeeld dubbellingen er goed uit te halen zijn). Dat bleek het geval en het is dan ook aan te bevelen om in vervolgupdates van BK-Data opnieuw en wellicht voor meerdere jaren presentatiegegevens te achterhalen en te koppelen. We hebben ook gekeken of het checken van

⁸ Het aantal contracten loopt van 3.397 in 2005 naar 1.876 in 2011, al bijna een halvering. Weer twee jaar later, in 2013, zijn het er nog maar 1.392 (zie Jaarverslag Mondriaan Fonds 2013, p. 27). In 2014, 2015 en 2016 zijn dat er respectievelijk 1.344, 1.130 en 910 (zie Jaarverslag Mondriaan Fonds 2014: p. 54; Jaarverslag Mondriaan Fonds 2015, p. 49-50; Jaarverslag Mondriaan Fonds 2016, p. 53-55). Ook de bedragen die met de aankoop gemoeid zijn nemen sterk af: van 5,2 miljoen euro in 2013 naar 3,4 miljoen in 2016. In de Cultuurindex Nederland loopt de index van de KunstKoop van 100 in 2005 naar 41 in 2013: <http://www.cultuurindex.nl/sector/beeldend>. De afname van het aantal contracten (en de bedragen die met de aankopen gemoeid zijn) is in lijn met de afname van brancheomvang de galeriemarkt, aldus het Jaarverslag van het Mondriaan Fonds 2016 (p. 53-55).

persoonlijke websites van kunstenaars extra biografische informatie opleverde. Dat bleek slechts beperkt het geval.

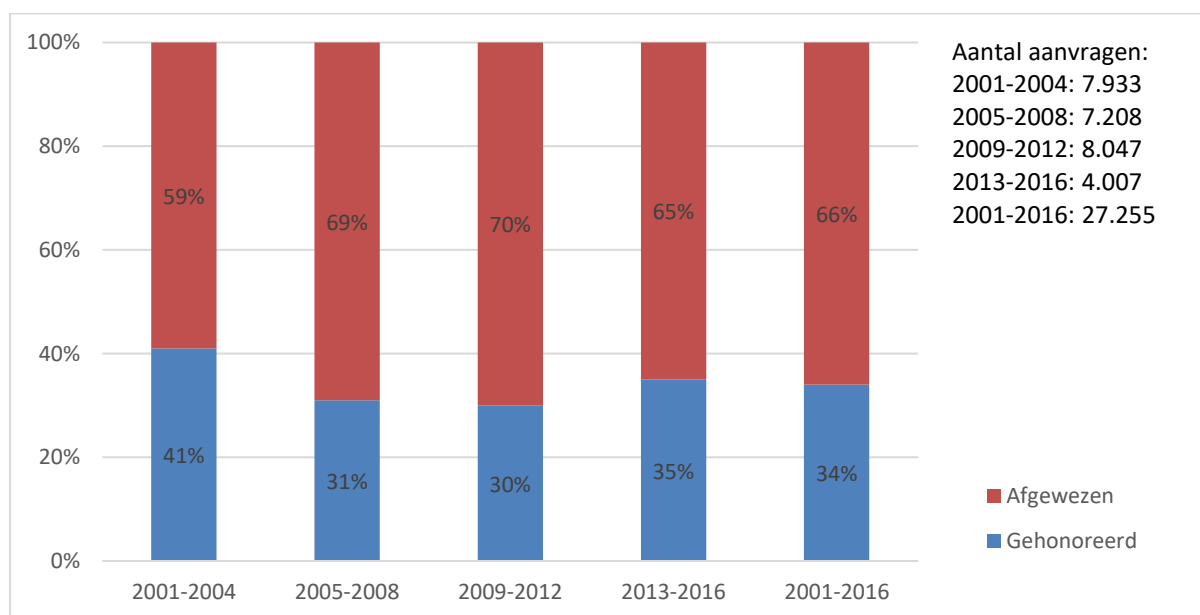
We hebben gegevens van kunstenaars die zich (met hun werk) bij 91 NGA-galeries, 56 DZN-presentatie-instellingen en 62 MV-kunstmusea hebben laten zien. Het aantal kunstenaars per organisatie verschilt sterk: soms gaat het om twee of drie kunstenaars in heel 2016, soms om meer dan 100 kunstenaars in verschillende groepsexposities in dat jaar. De NGA-galeries hebben gemiddeld 28 kunstenaars per galerie in 2016 vertoond. Bij de DZN-leden is dat gemiddeld 52 en bij de kunstmusea 48. Enkel van hen kunnen vaker dan eens per jaar in dezelfde instelling, met name bij de galeries, een presentatie houden. Sommige organisaties geven opvallend veel jonge kunstenaars een podium, bij andere zien we weer veel gevestigde namen en dan zien we een mix van jong en ervaren. Weer andere, vooral de leden van DZN, leggen zich vooral toe op buitenlandse kunstenaars.⁹

Vier Kunstenplanperioden

In het vervolg presenteren we cijfers over aantallen kunstenaars betrokken bij de voornoemde instrumenten en presentaties voor vier vierjarige Kunstenplanperioden vanaf 2001 en voor de totale periode 2001-2016. De vier perioden zijn: 2001-2004, 2005-2008, 2009-2012 en 2013-2016. We presenteren eerst cijfers over werkbijdragen, opdrachten en presentaties afzonderlijk en dan nemen we alles samen.

4 Werkbijdragen

Eerst gaan we na hoeveel kunstenaars in de verschillende Kunstenplanperioden, al dan niet met succes, een werkbijdrage, in welke vorm dan ook, hebben aangevraagd. Zie figuur 1.

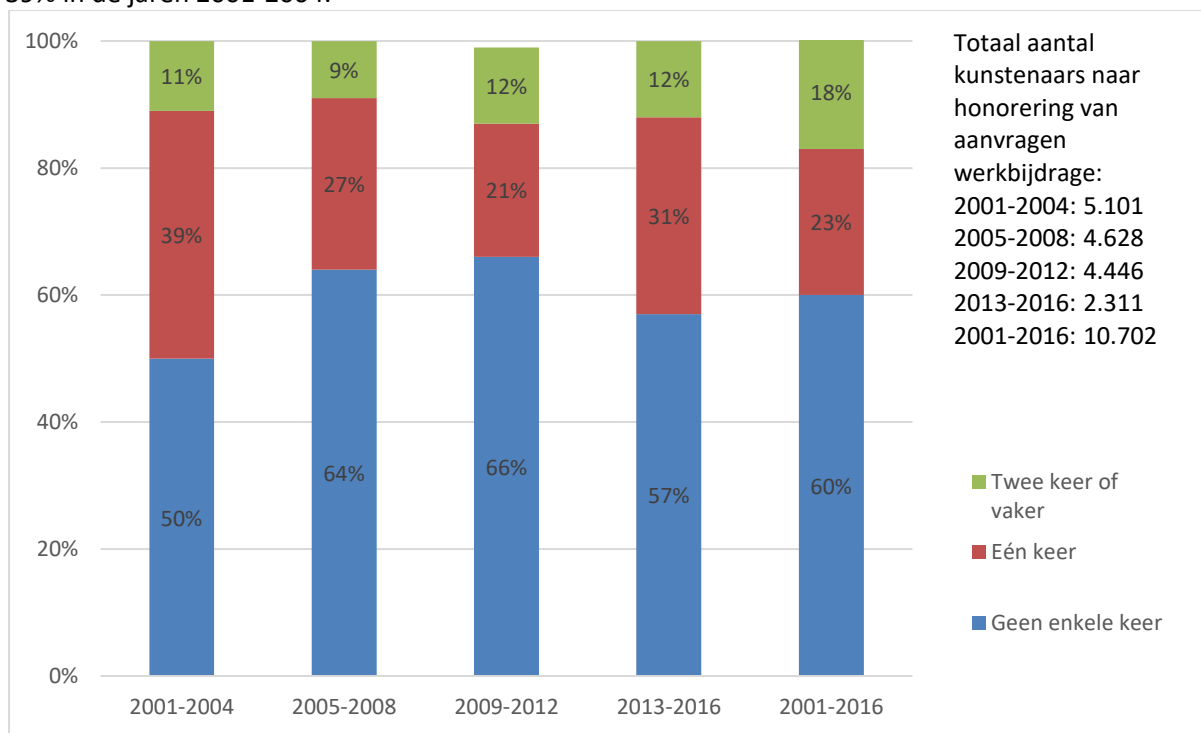
Figuur 1 Aantal aanvragen voor een werkbijdrage en percentages afgewezen en gehonoreerd

In de periode 2001-2016 zijn er ruim 27.000 aanvragen voor een werkbijdrage gedaan. Een derde van die aanvragen, bijna 9.400, is gehonoreerd en dus is twee derde afgewezen. De honorerings- en afwijzingspercentages variëren per Kunstenplanperiode, maar liggen steeds tussen de 30% (2009-2012) en iets meer dan 40% (2001-2004). Werden er in de eerste drie Kunstenplanperioden

⁹ In de update van de Collectieve Selfie 2017 zal meer aandacht besteed worden aan de presentatiecijfers van de NGA-, DZN- en MV-kunstmusealeden.

gemiddeld rond de 7.700 aanvragen per periode gedaan, dan zien we dit in de vierde Kunstenplanperiode scherp dalen tot net iets meer dan 4.000 aanvragen.

Een kunstenaar kan meer dan eens een werkbijdrage gehonoreerd krijgen. De volgende figuur laat de overlap zien. In de periode 2001-2016 hebben zo'n 10.700 kunstenaars een aanvraag voor een werkbijdrage ingediend en 60% heeft dat zonder succes gedaan. Precies 23% kreeg eenmaal een werkbijdrage en 18% tweemaal of meer. Dat zijn de cijfers voor alle vier de Kunstenplanperioden samen. Per Kunstenplanperiode bezien wijken de percentages onderling af van het totale beeld. Per periode heeft zo'n 10% tweemaal of vaker een werkbijdrage ontvangen. Het percentage kunstenaars dat éénmaal een werkbijdrage heeft ontvangen, varieert sterk: van 21% in de periode 2009-2012 tot 39% in de jaren 2001-2004.

Figuur 2 Aantal kunstenaars naar het aantal gehonoreerde aanvragen werkbijdragen

Ook nu steekt de periode 2013-2016 af bij de andere drie: In figuur 1 zagen we een scherp gedaald aantal aanvragen, nu blijkt ook dat het aantal aanvragers is gehalveerd naar 2.300 kunstenaars, komend van gemiddeld circa 4.700 kunstenaars in elk van de drie voorafgaande perioden.

Wat zijn de inkomsten uit werkbijdragen in totaal en gemiddeld per kunstenaar van wie een aanvraag is gehonoreerd? Figuur 3 geeft antwoord. Opnieuw moet worden bedacht dat werkbijdragen niet de enige of hoofdvorm van inkomsten van kunstenaars zijn.

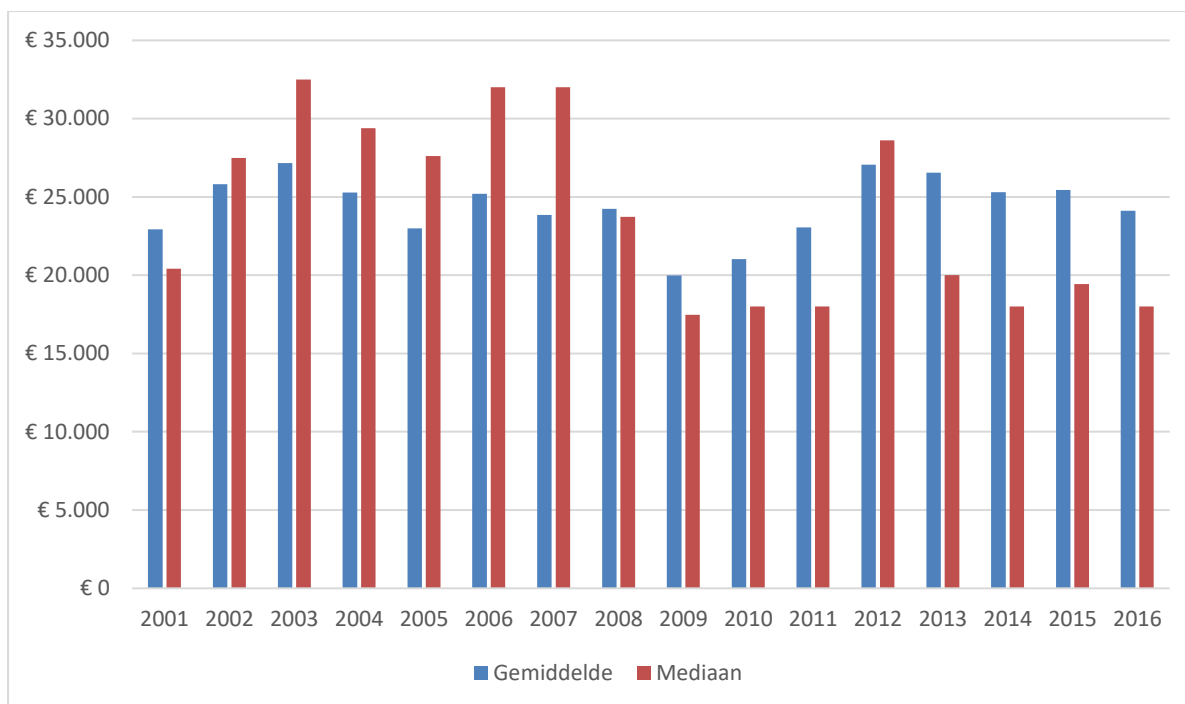

Figuur 3 Totale, gemiddelde en mediane inkomsten uit werkbijdragen

Over de jaren 2001-2016 is bijna 209 miljoen euro aan inkomsten uit werkbijdragen verkregen (niet in de figuur). Verdeeld over de ruim 4.300 beeldend kunstenaars is dat gemiddeld ruim 48.000 euro per kunstenaar (niet in de figuur). In elk van de vier Kunstenplanperioden hebben we het over ongeveer 30.000 euro gemiddeld per kunstenaar. Het mediane inkomen – dus het middelste inkomen waarbij 50% van de groep minder en 50% van de groep meer verdient – is in de drie eerste perioden steeds rond de 32.000 euro, in 2013-2016 minder dan 30.000 euro. De krimp in het totale budget is ook sterk: van bijna 79 miljoen euro in 2001-2004, naar 49 miljoen en 47,5 miljoen in respectievelijk 2005-2008 en 2009-2012 en een verdere daling naar 33,5 miljoen euro in 2013-2016-periode.

Teruggrijpend op figuur 1 en 2 hangt het hogere totaalbudget in 2001-2004 in figuur 3 waarschijnlijk samen met een hoger honoreringspercentage in die periode. In de 2013-2016 zijn er vooral veel minder aanvragers. In die periode is het honoreringspercentage gelijk aan die in de twee voorgaande perioden, maar het gezien het relatief lage aantal aanvragers blijft het totale budget duidelijk achter op die in de andere perioden.

De volgende figuur laat de ontwikkeling van de inkomsten uit werkbijdragen per jaar zien. Er zit een flinke dip in de inkomsten in de jaren 2009 en 2010, dan stijgt het licht tot 2012 en daarna nemen de inkomsten weer licht af. Gemiddeld wordt 24.000 euro per jaar aan inkomsten uit werkbijdragen verkregen. In 2009 is dat nog geen 20.000 euro.

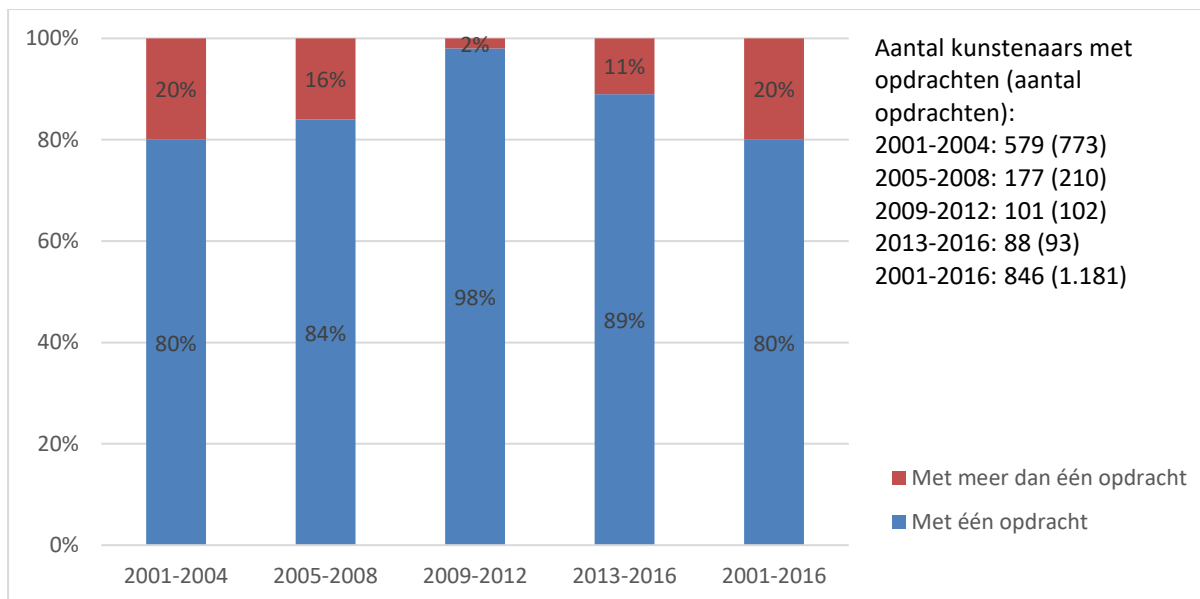
Figuur 4 Gemiddelde en mediane inkomsten uit werkbijdragen per jaar 2001-2016

De mediane inkomsten laten een zelfde patroon zien als de gemiddelde inkomsten. In de jaren voor 2008 waren de medianen hoger, erna bijna altijd lager dan de gemiddelden.

5 Opdrachten

Op deze plaats geven we een beeld van het aantal opdrachten, het aantal bij opdrachten betrokken beeldend kunstenaars en de verdiensten uit opdrachten van het Mondriaan Fonds en het Rijksvastgoedbedrijf. Figuur 5 geeft de aantallen, figuur 6 de verdiensten.

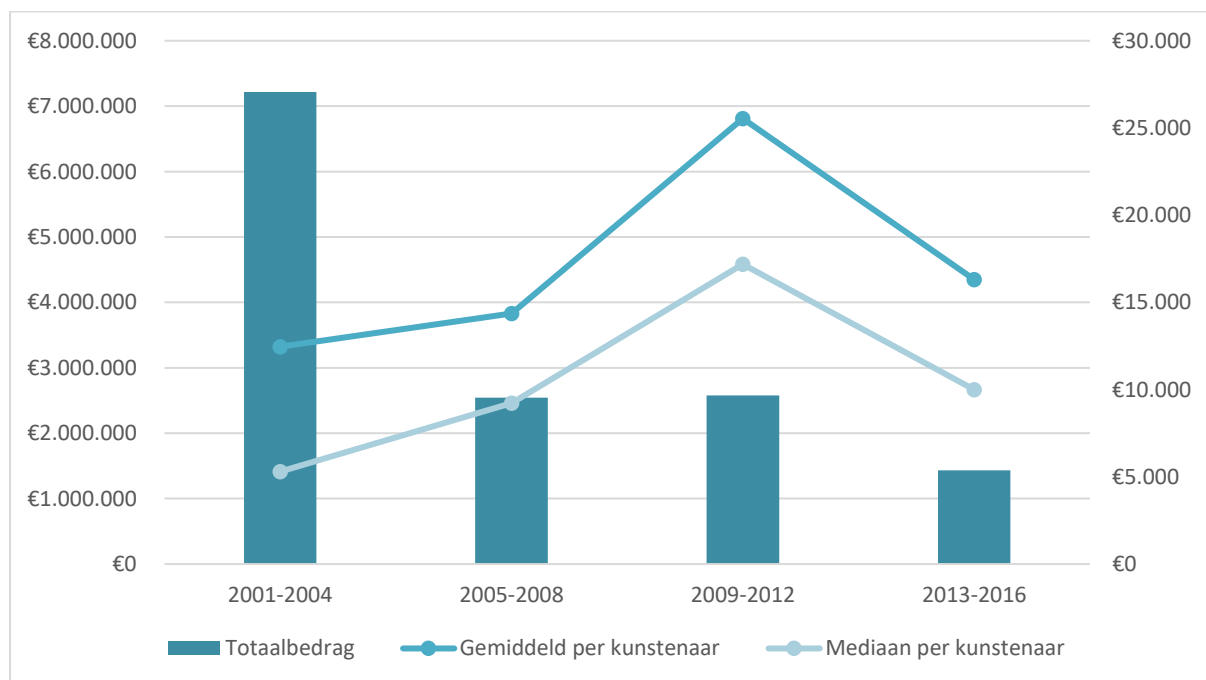
Vergeleken met de aantallen bij de werkbijdragen zijn de aantallen bij de opdrachten bescheiden. Althans, als we kijken naar de opdrachtregelingen waarover we informatie hebben. Nu zien we dat er zo'n 1.200 opdrachten in de periode 2001-2016 zijn uitgevoerd door circa 850 kunstenaars. In de jaren 2001-2004 zijn de meeste van het totaal aantal opdrachten gedaan. Direct na deze eerste periode dalen de aantallen scherp. Zijn er in 2001-2004 nog zo'n 775 opdrachten verleend, in de drie perioden erna is dat steeds rond de 135 gemiddeld per periode.

Figuur 5 Aantal kunstenaars naar het aantal opdrachten

Dat vertaalt zich ook in het aantal betrokken kunstenaars. In 2001-2004 voeren bijna 580 kunstenaars de opdrachten uit. In de jaren erna zijn dat er gemiddeld 120 per periode. Ook het aantal kunstenaars met meer dan één opdracht is bescheiden: voor de totale periode 2001-2016 is het 20% en dat is ook zo in de periode 2001-2004. In de verschillende jaren erna is dat percentage flink lager: van 16% in 2005-2008 tot 2% in 2009-2012. Het gemiddeld aantal opdrachten per kunstenaars blijft dan ook in alle jaren dicht bij de 1.

De verdiensten uit de opdrachten blijken uit de volgende figuur.

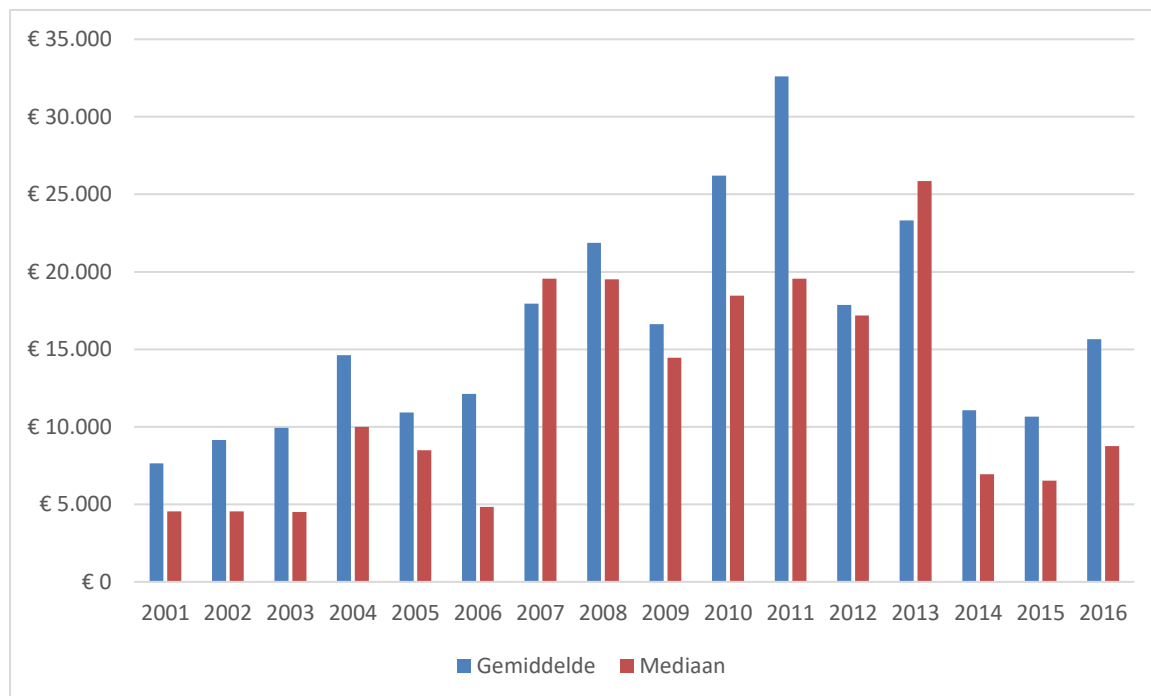

Figuur 6 Totale, gemiddelde en mediane inkomsten uit opdrachten

Vergeleken met de werkbijdragen zijn de inkomsten uit opdrachten bescheiden. In de totale periode 2001-2016 gaat het om 13,8 miljoen euro in totaal, 16.300 euro gemiddeld en 7.850 mediaan per kunstenaar (niet in de figuur). Zoals de figuur laat zien is het merendeel van de inkomsten uit

opdrachten in de periode 2001-2004 verkregen, ruim 7 van de totaal 13,8 miljoen. In die tijd lag het gemiddelde op ongeveer de helft (12.500 euro) van dat in de periode 2009-2012 (25.500 euro). In de jongste periode is er weer een sterke daling (gemiddeld 16.300 euro).

Kijken met de volgende figuur meer in detail naar de inkomsten uit opdrachten per jaar.

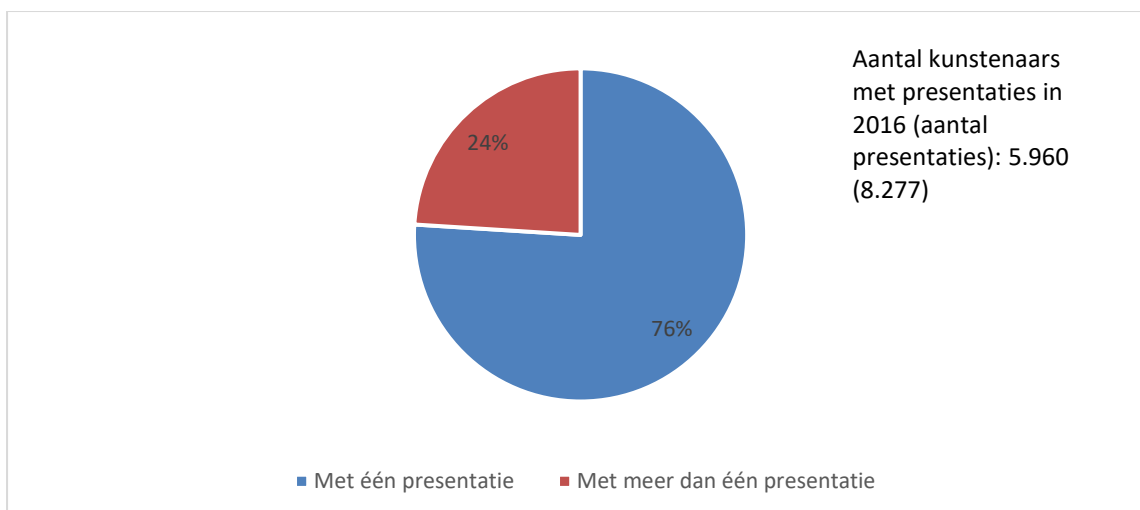
Figuur 7 Gemiddelde en mediane inkomsten uit opdrachten per jaar 2001-2016

De piek in de periode 2009-2012 komt vooral op conto van het jaar 2011 toen er gemiddeld meer dan 30.000 euro aan opdrachtinkomsten werd verdiend. In de periode 2013-2016 en dan zeker de laatste drie jaar hiervan wordt evident minder verdiend: gemiddeld rond de 12.500 euro.

6 Presentaties

Zoals aangekondigd kunnen we in deze rapportage voor het eerst ook cijfers laten zien over het aantal presentaties van beeldend kunstenaars, ten minste voor zover zij bij galleries aangesloten bij de NGA, presentatie-instellingen aangesloten bij DZN en/of de kunstmusea aangesloten bij de Museumvereniging (MV).

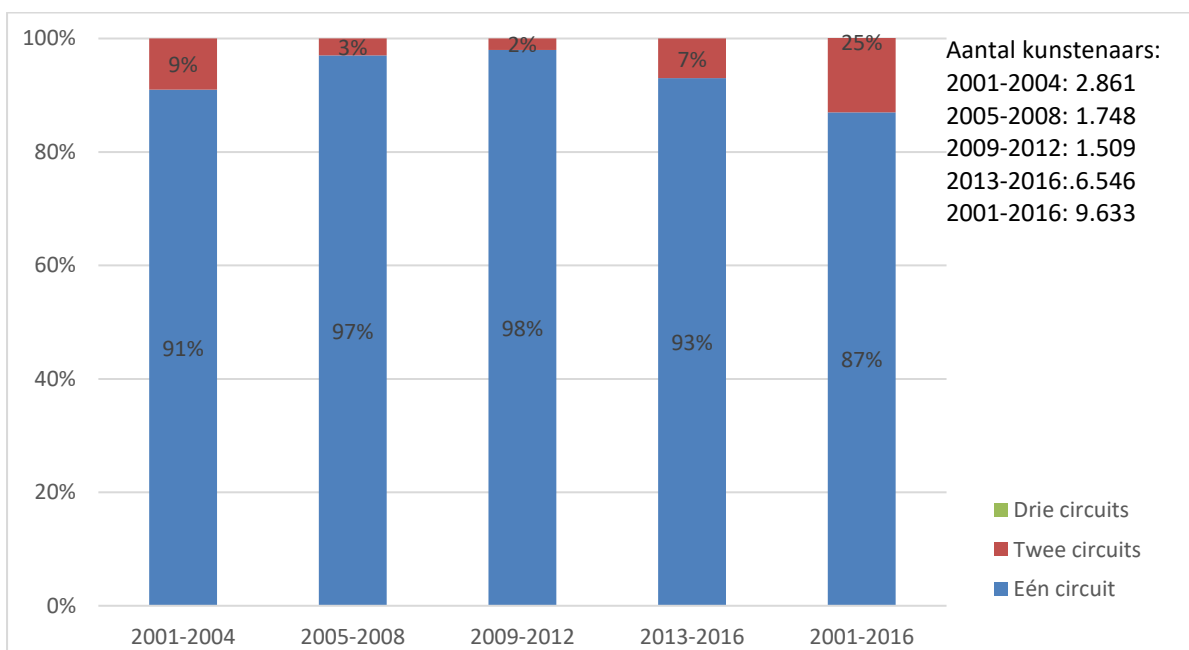
Bijna 6.000 kunstenaars hebben in 2016 bijna 8.300 presentaties, grotendeels exposities van eigen werk. Zoals in figuur 8 valt af te leiden heeft driekwart één presentatie en een kwart meer dan één. Nader inzoomend op deze laatste groep hebben ruim 900 kunstenaars twee presentaties, circa 275 kunstenaars drie en ongeveer 225 kunstenaars meer dan drie presentaties (niet in de figuur).

Figuur 8 Aantal kunstenaar met één of meer dan één presentatie in NGA-galerie, DZN-presentatie-instelling en/of kunstmuseum

7 Overlap werkbijdragen, opdrachten en presentaties

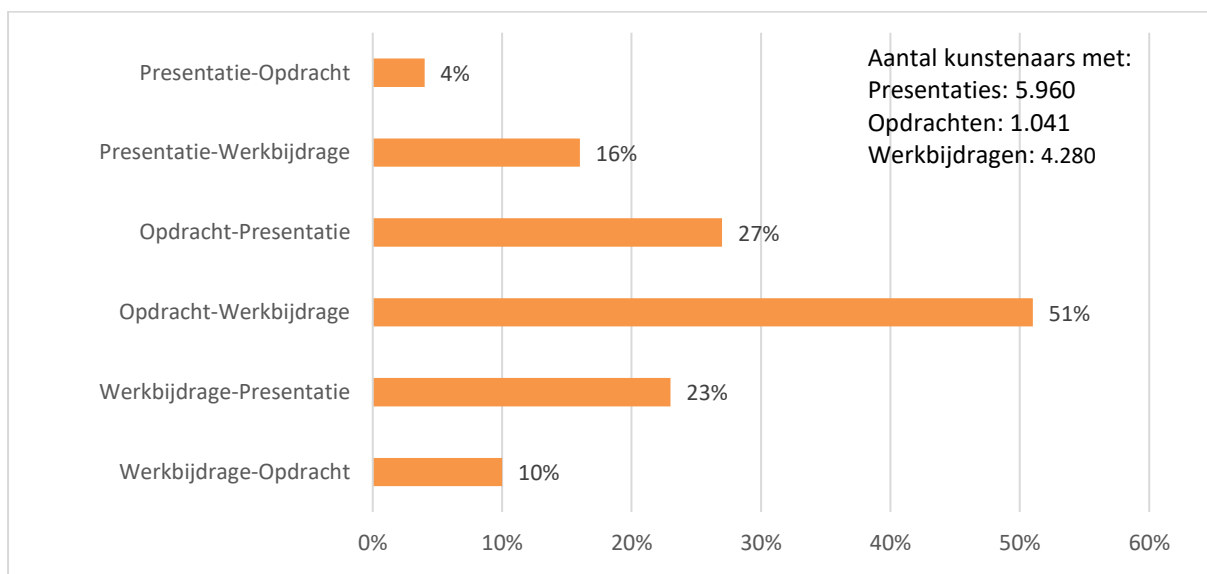
Kunstenaars kunnen zowel werkbijdragen als opdrachten als presentaties hebben in de jaren 2001-2016. Anders gezegd, kan een beeldend kunstenaar ‘zichtbaar’ zijn bij het Mondriaan Fonds die de werkbijdragen verleent, bij opdrachtgevers en bij instellingen waar men werk kan presenteren. De overlap over deze drie circuits van zichtbaarheid toont de volgende figuur.

Figuur 9 Aantal kunstenaars naar het aantal circuits waarin zij zichtbaar zijn

Het is duidelijk dat de meeste beeldend kunstenaars in één circuit zichtbaar zijn, soms (2001-2004) is bijna 10% zichtbaar in twee circuits, soms is dat maar 2%. Er zijn maar 19 beeldend kunstenaars van 6.546 beeldend kunstenaars in de periode 2013-2016 die zowel een werkbijdrage en een opdracht in de periode 2013-2016 én een presentatie in 2016 hebben ontvangen. Dat is minder dan 0,29% (en daarom niet zichtbaar in de figuur).

De overlap laat zich ook als volgt verduidelijken. We kunnen kijken naar de beeldend kunstenaars die in 2016 een presentatie hebben ontvangen en dan berekenen hoeveel procent van hen een opdracht en hoeveel procent een werkbijdrage (in de totale periode 2001-2016) hebben gehad. Dat is respectievelijk 4% (opdracht) en 16% (werkbijdrage) zoals ook de volgende figuur toont. Dat zijn relatief geringe aandelen. Op het eerste gezicht lijkt het presentatiecircuit relatief los te staan van het werkbijdrage- en opdrachtencircuit. Dat blijkt niet helemaal waar. Als we alleen naar het jaar 2016 kijken, het jaar waarover we de presentatiegegevens hebben verzameld, dan blijkt 3% van de 5.960 kunstenaars met een presentatie in 2016 ook in dat jaar een werkbijdrage te hebben gehad (niet in de figuur). Andersom heeft circa 50% van de 417 beeldend kunstenaars met een gehonoreerde werkbijdrage in 2016 ook een presentatie in 2016 (niet in de figuur). Als je een werkbijdrage hebt is de kans groot dat je je (werk) ook kan presenteren. Andersom is dat niet het geval. Heb je een presentatie dan zegt dat weinig over je kans op een werkbijdrage.

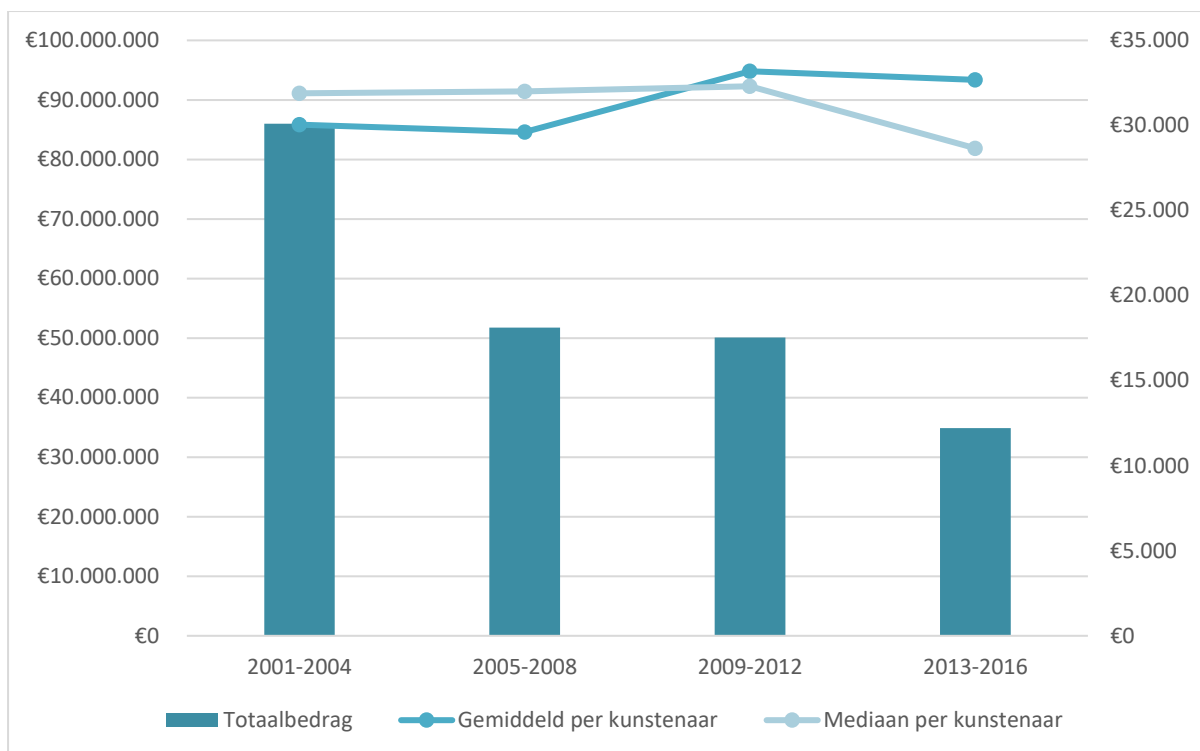

Figuur 10 Percentage kunstenaars met presentaties, opdrachten en werkbijdragen die ook opdrachten, werkbijdragen en/of presentaties hebben

Kunstenaars met opdrachten laten zich meer in de andere circuits zien. Van de beeldend kunstenaars met een opdracht heeft 27% ook een presentatie in 2016 en kreeg zelfs 51% een werkbijdrage in de periode 2001-2016. Dat is veruit het hoogste percentage. Met andere woorden, vooral opdrachtkunstenaars zijn relatief vaker zichtbaar in de andere circuits, met name het circuit waar werkbijdrage worden verleend. Van de kunstenaars met een werkbijdrage heeft 23% een presentatie in 2016 en daarnaast kreeg 10% een opdracht in de jaren 2001-2016.

Wat zijn de gezamenlijke verdiensten uit werkbijdrage en opdrachten? De voorlaatste figuur van dit verslag geeft de antwoorden.

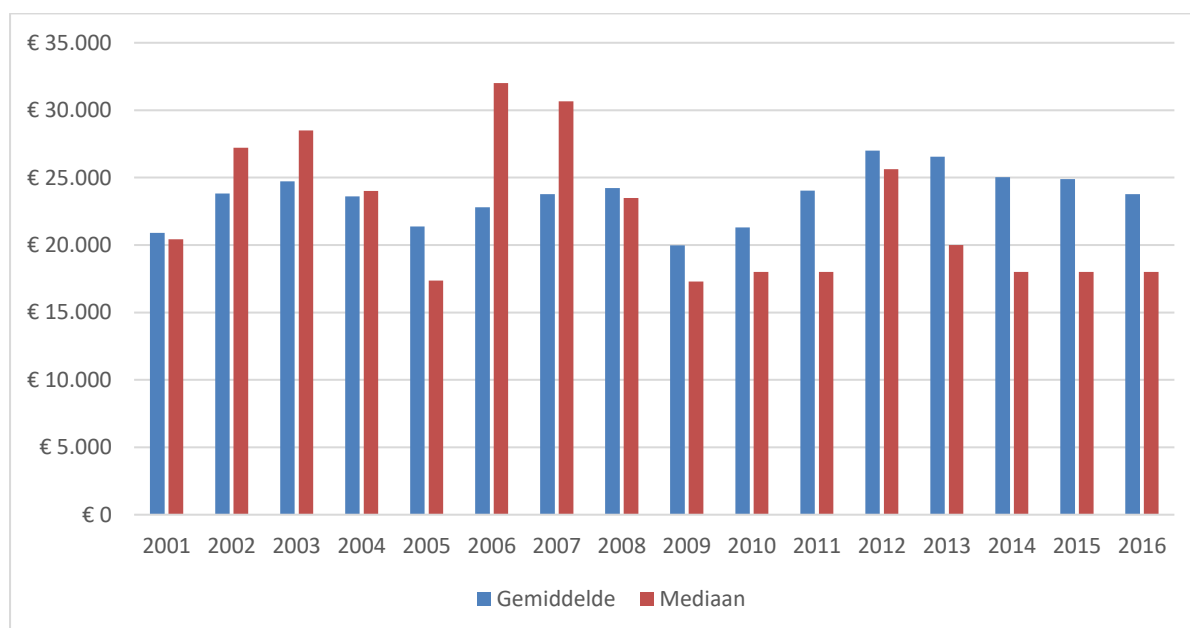
Eerst de totalen over de periode 2001-2016 (niet in de figuur omdat anders de leesbaarheid van de totale figuur verslechterd): Totaal is er bijna voor 222,8 miljoen euro aan werkbijdragen en opdrachten verleend, merendeels werkbijdragen (ruim 208 miljoen euro). Gemiddeld is door circa 4.700 kunstenaars 47.350 euro verkregen over deze totale periode. De mediane inkomsten komen neer op 32.500 euro.

Figuur 11 Totale, gemiddelde en mediane inkomsten uit werkbijdragen en opdrachten

Bovenstaande figuur laat de totalen, gemiddelden en medianen voor de vier vierjaarsperiodes zien. Duidelijk zichtbaar wordt de grote teruggang in het totale budget aan werkbijdragen en opdrachten samen. Van bijna 86 miljoen in 2001-2004 naar iets minder dan 35 miljoen in 2013-2016. De gemiddelde inkomsten zijn relatief stabiel op bijna 31.400 euro per kunstenaar. De mediaan daalt in de laatste periode sterk naar 28.700 euro. Dat was gemiddeld 32.000 per periode in de voorgaande drie periodes.

We kunnen tot slot nog in de volgende figuur de inkomens uit werkbijdragen en opdrachten per jaar laten zien.

Figuur 12 Gemiddelde en mediane inkomsten uit werkbijdragen en opdrachten per jaar 2001-2016

De gemiddelde inkomsten fluctueren door de jaren heen rond de 23.600 euro per jaar, zonder dat er een opvallend patroon uit is af te leiden behalve dan dat er een soort golfbeweging in lijkt te zitten met laagtepunten in 2001-2002, 2005-2006, 2009-2010, hoogtepunten in 2007-2008 en 2012-2013. Na 2013 blijft het niveau redelijk stabiel. De mediane inkomsten volgen hetzelfde patroon, schommelen zo rond de 22.300 euro per jaar, om in de laatste jaren, vanaf 2014, duidelijk lager te eindigen dan in de meeste jaren ervoor (uitgezonderd 2009-2011 toen er ook in mediane termen weinig werd verdiend).

8 Hoofdpunten samengevat

BK-Data, het bestand met gegevens van beeldend kunstenaars die in aanraking zijn gekomen met vooral landelijke instrumenten van cultuurbeleid, zoals subsidies, aankopen en opdrachten, is geactualiseerd. Het bestand liep van 1947, de start van de BKR tot en met 2007 en is aangevuld tot en met 2016 met cijfers over werkbijdragen en opdrachten. Ook zijn gegevens toegevoegd over presentaties in een groot aantal galleries, presentatie-instellingen en kunstmusea in 2016. Dit verslag presenteert de cijfers voor vier Kunstenplanperioden: 2001-2004, 2005-2008, 2009-2012 en 2013-2016. Op deze plaats vatten we samen. We kijken ook naar enkele witte vlekken.

Werkbijdragen

In de eerste drie Kunstenplanperioden zijn gemiddeld 7.700 aanvragen voor werkbijdragen door gemiddeld 4.700 beeldend kunstenaars gedaan. In de jongste, vierde periode is dat gedaald naar 4.000 aanvragen door 2.300 beeldend kunstenaars. Steeds wordt ongeveer een derde van de aanvragen gehonoreerd. Het totale werkbijdragebudget neemt af van bijna 80 miljoen in 2001-2004 naar 34 miljoen in 2013-2016. Gemiddeld halen beeldend kunstenaars 24.000 euro aan inkomsten uit werkbijdragen per jaar. In 2009-2010 was het gemiddelde rond de 20.000 euro, de laatste jaren, van 2013-2016 schommelt het rond de 25.000 euro.

Opdrachten

In de periode 2001-2004 zijn circa 775 opdrachten door bijna 580 beeldend kunstenaars uitgevoerd. In de drie perioden daarna zijn gemiddeld 135 opdrachten door 120 kunstenaars. In 2013-2016 zijn de aantallen verder weggezakt met 93 opdrachten voor 88 verschillende kunstenaars. Het totale opdrachtenbudget was in 2001-2004 nog 7 miljoen euro. In 2013-2016 is dat gedaald naar . De gemiddelde inkomsten uit opdrachten stegen tussen 2001-2004 en 2009-2012, van 12.500 naar 25.500 euro, om scherp te dalen in de jongste periode 2013-2016: 16.300 euro.

Presentaties

Bijna 6.000 verschillende kunstenaars hadden in 2016 bij elkaar bijna 8.300 presentaties, met name (groeps)exposities van werk, in bijna 220 galleries, presentatie-instellingen en kunstmusea in Nederland. Driekwart van deze kunstenaars had één presentatie en een kwart meer dan één.

Overlap werkbijdragen, opdrachten en presentaties

Negen op de tien kunstenaars zijn of bij werkbijdragen of bij opdrachten te vinden. In 2016 komen presentaties erbij en ook dan zijn er weinig kunstenaars die werkbijdragen en/of opdrachten en/of presentaties hebben, laat staan zowel werkbijdragen, opdrachten als presentaties. De zichtbaarheid van beeldend kunstenaars in alle drie circuits is beperkt. Kijken we alleen naar 2016 dan heeft 3% van de kunstenaars met een presentatie ook een werkbijdrage gehad. Andersom, heeft 50% van de kunstenaars met een werkbijdrage in 2016 ook (minstens) een presentatie in dat jaar. Een presentatie hebben voorspelt weinig over het krijgen van werkbijdrage. Een werkbijdrage krijgen geeft wel een grotere kans dat een kunstenaar ook een presentatie heeft in galerie, presentatie-instelling of kunstmuseum. Bij kunstenaars met een opdracht zien we dat zij ook een hogere kans op een presentatie én een werkbijdrage hebben.

Als we de inkomenscijfers uit werkbijdragen en opdrachten optellen komen we op een totaalbedrag van 86 miljoen euro in 2001-2004, 50 miljoen euro in 2005-2008 en in 2009-2012, en minder dan 35 miljoen in 2013-2016. Gemiddeld zijn de verdiensten stabiel rond 31.400 euro per kunstenaar per vierjaarstijdvak. Het mediane ofwel middelste inkomen, dat wat 50% van de kunstenaars verdient, daalt wel van 32.000 euro in de eerste drie vierjaarsperioden naar 28.700 in 2013-2016. Op jaarbasis bezien zijn het gemiddelde en mediane inkomen uit werkbijdragen en opdrachten samen respectievelijk 23.600 en 22.300 euro per jaar.

Witte vlekken

De actualisatie van BK-Data is een belangrijke stap in het verkrijgen van inzicht in de inkomens- en reputatievorming van kunstenaars én in het opzetten van een bestand op basis waarvan steekproefonderzoek onder beeldend kunstenaars kan worden gedaan. Toch zijn er beperkingen.

1. Op de eerste plaats ontbreken gegevens over aankopen van werk, met of zonder ondersteuning vanuit landelijke instrumenten voor kunstaankopen door particulieren, musea, of andere organisaties (bijvoorbeeld bedrijven). Ook zouden we meer opdrachtregelingen met gegevens op kunstenaarsniveau meegenomen moeten worden.
2. Op de tweede plaats hebben we geen data van lagere overheden. In het verleden zijn wel cijfers uit de geldstroom lagere overheden aan BK-data gekoppeld, maar dat was niet systematisch en/of over voldoende jaren. Het zou goed zijn om in de toekomst de overlap tussen c.q. aanvullende waarde te bepalen van de verschillende overheden die ieder vorm geven aan hun eigen rol in het beeldende-kunstbeleid.
3. Op de derde plaats hebben we binnen de ledenlijst van De Zaak Nu (DZN) vooral gekeken naar 'traditionele' presentatie-instellingen. DZN-leden die manifestaties, festivals of residencies organiseren zijn buiten beschouwing gebleven. Vaak omdat niet duidelijk is welke kunstenaars er aan deze praktijken meedoen.
4. Ten vierde ontbreken cijfers over de presentie van beeldend kunstenaars op reputerende online platforms. Er is wel een begin gemaakt met het verzamelen van de namen van die platforms, onder andere bij contactpersonen bij het Mondriaan Fonds, galeries, presentatie-instellingen en kunstmusea. Dat leidde niet tot een eensluidend beeld over welke online platforms nu wel of niet meegenomen kunnen worden. Het vraagstuk hoe van die sites peildata – die we in alle andere bronnen verzamelen (kunstenaar X is aanwezig op platform Y in jaar Z) – te destilleren zijn, moet ook nog beter worden uitgewerkt.
5. Tot slot en ten vijfde zouden we meer gegevens willen hebben over presentaties in het verleden. Het experiment waarvan hier verslag wordt gedaan om gegevens over 2016 te verzamelen is geslaagd en kan gemakkelijk worden uitgebreid naar oudere jaargangen.

Bijlage 1 Instrumenten

Instrumenten die in BK-Data zijn opgenomen:

Werkbijdragen

Ateliers t/m 2012
Ateliers voor 2009
Basisstipendium
Bijzonder Project t/m 2012
Bijzondere Projecten
BS7
BSI
Game fonds
Gastateliers
Masterclasses
Matching Grants
Meester-gezelregeling, Mentoring en Kunstvakonderwijs
Praktijkverdieping 2013-2016
Prix de Rome
Projectinvestering Kunstenaar en Bemiddelaar
Publicaties
Publicatiesubsidie 2012
Startstipendium
Stimuleringsubsidies voor 2009
Studiebeurs
Talentontwikkeling in Internationale Context 2013-2016
Tax videoclipfonds
Tijdelijke Buitenland Ateliers
Werkbijdrage Bewezen Talent
Werkbijdrage Jong Talent
Werkbudget - flexibel
Werkbudget - standaard

Opdrachten

Presentatie Buitenland / International Presentations
Bijzondere Projecten Buitenland (DCMA)
Intendant Documentaire fotografie
Kunstenaars en School
NieuwsgierigheidsBeleid Brazilië
Ontwerpen voor Televisie
Poëzie op het scherm
Percentageregeling (Rijksvastgoedbedrijf)

Instrumenten die (nog) niet in BK-Data zijn opgenomen:

Opdrachten

Bijdrage Collectieprogramma's
Bijdrage Kunstbeurzen/Grant participation international art fairs
Bijdrage Meerjarenprogramma's musea en overige erfgoedinstellingen
Bijdrage Meerjarenprogramma's presentatie-instellingen
Bijdrage Opdrachtgeverschap
Bijdrage Jong Talent plus Opdrachtgever

Aankopen

Bijdrage Incidentele aankopen
KunstKoop

Bijlage 2 Instellingen

Instellingen waarvan 2016-presentaties van beeldend kunstenaars zijn geregistreerd:

Galeries (lid van de Nederlandse Galerie Associatie)

A Gallery Named Sue	Den Haag
Galerie A-Quadraat	Vorden
Galerie Aelbrecht	Rotterdam
Galerie Albus Lux	Roosendaal
Galerie Ann's Art	Groningen
Galerie Ariana	Den Haag
Art Affairs	Amsterdam
Art Gallery O-68	Velp
Galerie Bart Amsterdam	Amsterdam
Galerie Bart Nijmegen	Nijmegen
Galerie de Beeldenstorm	Bosschenhoofd
Bergarde Galleries	Heerjansdam
Galerie & Kunsthandel Elisabeth den Bieman de Haas	Amsterdam
Galerie BMB	Amsterdam
Het Bouwhuis	Lettele
BORZO	Amsterdam
Galerie Brandt	Amsterdam
Galerie Rento Brattinga	Amsterdam
C&H art space	Amsterdam
canvas contemporary	Amsterdam
Galerie De Compagnie	Dordrecht
Deelen Art	Rotterdam
Gallery Delaive	Amsterdam
Galerie Delta	Rotterdam
Galerie Dom'Arte	Rucphen
Dürst Britt & Mayhew	Den Haag
DZD Art Gallery	Roermond
Galerie Franzis Engels	Amsterdam
Espace Enny	Laag Keppel
Etienne Gallery	Oisterwijk
Flatland Gallery Amsterdam	Amsterdam
Galerie Frank Taal	Rotterdam
Francis Boeske Projects	Amsterdam
Galerie Helder	Den Haag
Huub Hannen Galerie	Maastricht
Jeanine Hofland Contemporary Art	Amsterdam
Galerie Helga Hofman	Alphen a/d Rijn
Jan van Hoof Galerie	Den Bosch
Galerie Ipomal	Landgraaf
Jaski Art Gallery	Amsterdam
Galerie Mia Joosten	Amsterdam
Galerie Conny van Kasteel	Egmond aan Zee
Galerie Roger Katwijk	Amsterdam
Kers Gallery	Amsterdam
Galerie Rob Koudijs	Amsterdam

Galerie Kunstbroeders	Amersfoort
Galerie Maurits van de Laar	Den Haag
Galerie Bianca Landgraaf	"op locatie"
LhGWR	Den Haag
Livingstone Gallery	Den Haag
Galerie Luyks	Tilburg
Galerie Marzee	Nijmegen
The Merchant House	Amsterdam
Mieke van Schaijk	Den Bosch
Galerie Mokum	Amsterdam
Morren Galleries	Utrecht/Amsterdam
Gallery nine	Amsterdam
Galerie Nouvelles Images	Den Haag
Okker Art Gallery	Amsterdam
Galerie Onrust	Amsterdam
Galerie Pennings	Eindhoven
Galerie Phoebus	Rotterdam
Eduard Planting Gallery	Amsterdam
Galerie Post + Garcia	Maastricht
Galerie Project 2.0	Den Haag
RAM	Rotterdam
Galerie Ramakers	Den Haag
Galerie Marten Randa	Winschoten
Reflex	Amsterdam
Galerie Rehorst	Den Haag
De Rijk Fine Art	Den Haag
Galerie Ronmandos	Amsterdam
Galerie SANAA	Utrecht
Galerie Slewe	Amsterdam
Galerie Cokkie Snoei	Rotterdam
Sophie Maree Gallery	Den Haag
Galerie Judy Straten	Horst
Galerie Van Strien	Nieuw-Amsterdam
Galerie Mark Peet Visser	Den Bosch
Vonkel – galerie voor eigentijdse kunst	Den Haag
Galerie Fons Welters	Amsterdam
Galerie West	Den Haag
Galerie Wilms	Venlo
Galerie Wies Willemsen	Amsterdam
Alicia Winters Galleria	Arnhem
Galerie Wit	Wageningen
Galerie Witt	Dordrecht
Galerie Witteveen	Amsterdam
Galerie De Witte Voet	Amsterdam
Galerie De Zaal	Delft
Zerp Galerie	Rotterdam
Presentatie-instellingen (lid van De Zaak Nu)	
Baltan Laboratories	Eindhoven
Baracca	Dordrecht

Casco Office for Art, Design and Theory	Utrecht
CBK Groningen	Groningen
CBK Zeeland	Middelburg
CBKZO Centrum Beeldende Kunst Zuidoost	Amsterdam
Concordia	Enschede
De Fabriek	Eindhoven
DE PLAYER	Rotterdam
EXPOPLU	Nijmegen
Extrapool	Nijmegen
FOTODOK	Utrecht
Framer Framed	Amsterdam
Garage Rotterdam	Rotterdam
Het Wilde Weten	Rotterdam
HMK { HotelMariaKapel }	Hoorn
If I Can't Dance...	Amsterdam
Impakt Foundation	Utrecht
Jan van Eyck Academie	Maastricht
KiK Kunst in Kolderveen	Nijeveen
KOP	Breda
Kunstenlab	Deventer
Kunstfort bij Vijfhuizen	Vijfhuizen
Kunsthuis Syb	Beetsterzwaag
Kunstverein	Amsterdam
Kunstvereniging Diepenheim	Diepenheim
M4gastatelier	Amsterdam
MAMA	Rotterdam
Manifesta	Amsterdam
Media Art Friesland	Leeuwarden
Moira Expositieruimte	Utrecht
myvillages	Rotterdam
NEST	Den Haag
Nieuwe Vide	Haarlem
Noordenaars: NP3	Groningen
Noordenaars: Sign2	Groningen
Onomatopee	Eindhoven
P/////AKT	Amsterdam
Paradox	Edam
Plaatsmaken	Arnhem
PrintRoom	Rotterdam
RAM Foundation	Rotterdam
Sandberg Institute	Amsterdam
Sea Foundation	Tilburg
SMBA	Amsterdam
Stichting Electron	Breda
Stichting Fabriekaat	Nijmegen
Stroom Den Haag	Den Haag
Sundaymorning @ekcw	Den Bosch
Terra Art Projects	Zoetermeer
The one minutes foundation	Amsterdam
UPOMINKI///	Rotterdam

V2_, Institute for the Unstable Media
VHDG Voorheen De Gemeente
W139

Rotterdam
Leeuwarden
Amsterdam

Kunstmusea (lid van Museumvereniging)

Afrikamuseum
BAK, basis voor actuele kunst
Bonniefantien
Centraal Museum
Centre Ceramique
Centrum voor Contemporaine Cultuur Marres
Chabot Museum
Cobra museum
Coda
De Appel
De Nollen
De Pont museum voor hedendaagse kunst
De Vleeshal
Dordrechts Museum
Drents Museum
EYE Film Instituut
FOAM Fotografiemuseum
Frans Hals Museum
Fries Museum
Gemeentemuseum Den Haag
Gemeentemuseum Helmond
Groninger Museum
Het Dolhuys
Huis Marseille
Keramiekmuseum Princessehof
Kröller-Müller Museum
Kunsthall KAdE
Kunsthall Rotterdam
MOTI, Museum of the Image
MU Art Foundation
Museum Arnhem
Museum Beelden aan Zee
Museum Belvédère
Museum Boijmans Van Beuningen
Museum de domijnen
Museum de Fundatie
Museum De Lakenhal
Museum Elburg
Museum Het Valkhof
Museum Jan Cunen
Museum Rijswijk
Museum van Bommel van Dam
Nationaal Glasmuseum
Nederlands Fotomuseum
Noordbrabants Museum

Berg en Dal
Utrecht
Maastricht
Utrecht
Maastricht
Maastricht
Rotterdam
Amstelveen
Apeldoorn
Amsterdam
Den Helder
Tilburg
Middelburg
Dordrecht
Assen
Amsterdam
Amsterdam
Haarlem
Leeuwarden
Den Haag
Helmond
Groningen
Haarlem
Amsterdam
Leeuwarden
Otterlo
Amersfoort
Rotterdam
Breda
Eindhoven
Arnhem
Den Haag
Heerenveen
Rotterdam
Sittard
Zwolle
Leiden
Elburg
Nijmegen
Oss
Rijswijk
Venlo
Leerdam
Rotterdam
Den Bosch

Oude Kerk (Amsterdam)	Amsterdam
Rijksmuseum Twenthe	Enschede
SCHUNCK*	Heerlen
Singer Laren	Laren
SM's - Stedelijk museum	Den Bosch
Stedelijk Museum Alkmaar	Alkmaar
Stedelijk Museum Amsterdam	Amsterdam
Stedelijk Museum Schiedam	Schiedam
Stichting Kranenburgh	Bergen
TENT	Rotterdam
TextielMuseum	Tilburg
Tropenmuseum	Amsterdam
Uitvaartmuseum (Tot Zover)	Amsterdam
Van Abbemuseum	Eindhoven
Vincent van GoghHuis	Zundert
Witte de With	Rotterdam
Zeeuws Museum	Middelburg